

۱۸۱/۱۰۰۴۳
۸۷,۹,۲۶

۱۹۷

محمد علی

۱۰۵۷۴۲

دانشگاه تربیت مدرس
دانشکده علوم انسانی

رساله دوره دکتری زبانشناسی

بررسی حروف اضافه زبان فارسی در چارچوب معناشناسی شناختی
با نگاه ویژه به حروف اضافه مکانی

فاطمه یوسفی راد

استاد راهنما:

دکتر ارسلان گلفام

استادان مشاور:

دکتر مصطفی عاصی

دکتر فردوس آقاگلزاده

۱۳۸۷ / ۹ / ۱۲

پاییز ۱۳۸۷

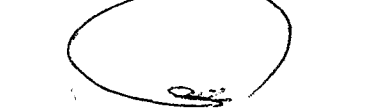

کتابخانه تخصصی زبان و ادبیات فارسی
دانشگاه تربیت مدرس

۱۰۵۷۴۲

بسمه تعالی

تأییدیه اعضای هیئت داوران حاضر در جلسه دفاع از رساله دکتری

اعضاء هیئت داوران نسخه نهایی رساله خانم فاطمه یوسفی راد تحت عنوان « بررسی حروف اضافه زبان فارسی در چارچوب معناشناسی شناختی با نگاه ویژه به حروف اضافه مکانی » را از نظر فرم و محتوی بررسی نموده و پذیرش آن را برای تکمیل درجه دکتری پیشنهاد می کنند.

محل امضاء	رتبه علمی	نام و نام خانوادگی	اعضاء هیئت داوران
	استادیار	دکتر ارسلان گلفام	۱- استاد راهنما
	استادیار	دکتر فردوس آقاگلزاده	۲- استاد مشاور
	دانشیار	دکتر مصطفی عاصی	۳- استاد مشاور
	استاد	دکتر علی محمد حق شناس	۴- استاد ناظر
	استادیار	دکتر حمیدرضا شعیری	۵- استاد ناظر
	استادیار	دکتر آزیتا افراشی	۶- استاد ناظر
	استادیار	دکتر عالیه کرد زعفرانلو کامبوزیا	۷- استاد ناظر
	استادیار	دکتر عالیه کرد زعفرانلو کامبوزیا	۸- نماینده شورای تحصیلات تکمیلی:

دستورالعمل حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهشهای علمی

دانشگاه تربیت مدرس

مقدمه: با عنایت به سیاستهای پژوهشی دانشگاه در راستای تحقق عدالت و کرامت انسانها که لازمه شکوفایی علمی و فنی است و رعایت حقوق مادی و معنوی دانشگاه و پژوهشگران، لازم است اعضای هیأت علمی، دانشجویان، دانش‌آموختگان و دیگر همکاران طرح، در مورد نتایج پژوهشهای علمی که تحت عناوین پایان‌نامه، رساله و طرحهای تحقیقاتی با هماهنگی دانشگاه انجام شده است، موارد ذیل را رعایت نمایند:

ماده ۱- حقوق مادی و معنوی پایان‌نامه‌ها/ رساله‌های مصوب دانشگاه متعلق به دانشگاه است و هرگونه بهره‌برداری از آن باید با ذکر نام دانشگاه و رعایت آیین‌نامه‌ها و دستورالعملهای مصوب دانشگاه باشد.

ماده ۲- انتشار مقاله یا مقالات مستخرج از پایان‌نامه/ رساله به صورت چاپ در نشریات علمی و یا ارائه در مجامع علمی می‌باید به نام دانشگاه بوده و استاد راهنما نویسنده مسئول مقاله باشند. تبصره: در مقالاتی که پس از دانش‌آموختگی بصورت ترکیبی از اطلاعات جدید و نتایج حاصل از پایان‌نامه/ رساله نیز منتشر می‌شود نیز باید نام دانشگاه درج شود.

ماده ۳- انتشار کتاب حاصل از نتایج پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرحهای تحقیقاتی دانشگاه باید با مجوز کتبی صادره از طریق حوزه پژوهشی دانشگاه و براساس آئین‌نامه‌های مصوب انجام شود.

ماده ۴- ثبت اختراع و تدوین دانش فنی و یا ارائه در جشنواره‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی که حاصل نتایج مستخرج از پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرحهای تحقیقاتی دانشگاه باید با هماهنگی استاد راهنما یا مجری طرح از طریق حوزه پژوهشی دانشگاه انجام گیرد.

ماده ۵- این دستورالعمل در ۵ ماده و یک تبصره در تاریخ ۱۳۸۴/۴/۲۵ در شورای پژوهشی دانشگاه به تصویب رسیده و از تاریخ تصویب لازم‌الاجرا است و هرگونه تخلف از مفاد این دستورالعمل از طریق مراجع قانونی قابل پیگیری خواهد بود.

۱۳۸۴/۴/۲۵

آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس، مبین بخشی از فعالیتهای علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می شوند:

ماده ۱: در صورت اقدام به چاپ پایان نامه (رساله) ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲: در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه) عبارت ذیل را چاپ کند:

«کتاب حاضر، حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد/ رساله دکتری نگارنده در رشته _____ است که در سال _____ در دانشکده _____ دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی سرکار خانم/جناب آقای دکتر _____، مشاوره سرکار خانم/جناب آقای دکتر _____ و مشاوره سرکار خانم/جناب آقای دکتر _____ از آن

دفاع شده است.»

ماده ۳: به منظور جبران بخشی از هزینه های انتشارات دانشگاه، تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اهدا کند. دانشگاه می تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴: در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده رابه عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیه کند.

ماده ۵: دانشجوی تعهد و قبول می کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصول کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تامین نماید.

دانشجوی رشته زبان شناسی

ماده ۶: اینجانب **فاطمه روسفی راد**
مقطع دکتری

تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می شوم.

نام و نام خانوادگی: **فاطمه روسفی راد**
تاریخ و امضا: **۸۷-۸-۱۰**

و گاه در رگ یک حرف

خیمه باید زد

سهراب سپهری

تقدیم به

قلب مهربان مادرم

و

شکیبایی بی پایان پدرم

که از زلال نگاهشان عشق آموختم

و

پیشکش به همه اساتیدم

که از خوان بی دریغ دانششان توشه اندوختم

تشکر

سیاس بی انتها یکتای بی همتایی را سزاست که سرچشمه انوار معرفت است و الطاف مستدامش راهگشای همیشگی اصحاب دانش. اکنون که به یاری خداوند متعال این رساله را به پایان رسانیدم، بر خود لازم می دانم از همه کسانی که در این راه یاری رسانم بودند قدردانی کنم. این رساله بی تردید حاصل راهنمایی های اساتید فاضل و گرانقدری است که طی سالها افتخار شرکت در حلقه درسشان و توشه برگرفتن از خوان بی دریغ دانششان را داشته ام. خداوند بزرگ را بر این سعادت سیاس می گویم و مراتب قدردانی خود را به این سروران ابراز می دارم.

از استاد بزرگوارم آقای دکتر ارسلان گلفام که مسئولیت راهنمایی این رساله را بر عهده داشتند و در تمامی مراحل پژوهش و بلکه در تمامی دوران تحصیل در دوره های کارشناسی ارشد و دکترا، نگارنده را مرهون راهنمایی های عالمانه و لطف خود قرار داده اند، صمیمانه تشکر و قدردانی می کنم. همچنین از استاد محترم مشاور دکتر آقا گلزاده که در طول نگارش این رساله نگارنده را مشفقانه یاری رساندند و به علاوه در مقام مدیر گروه چونان پدري مهربان همواره پشتیبان و یاریگر من بودند سپاسگزاری می کنم. از جناب آقای دکتر عاصی، استاد بزرگ زبانشناسی رایانه ای که افتخار شاگردی ایشان در مکتب علم و اخلاق را دارم نیز بسیار ممنونم که علیرغم مشغله فراوان مشاوره این رساله را پذیرفتند و در کمک به اینجانب از هیچ تلاشی فروگذار نکردند. و نیز سپاسگزارم که پایگاه داده های زبان فارسی را سخاوتمندانه در اختیارم گذاشتند و مرا در استفاده بهینه از آن یاری رساندند.

همچنین از اساتید محترم ناظر که متن رساله را موشکافانه مطالعه کردند و پیشنهادات دقیق و ارزشمندشان در بهبود کیفیت رساله یاریگر اینجانب است قدردانم.

در ادامه از

- کلیه اساتید ارجمندی که اتمام تحصیلاتم و نیز انجام این پژوهش را پس از لطف پروردگار مرهون ایشانم بویژه اساتید گروه زبانشناسی دانشگاه تربیت مدرس

- بزرگانی که در محضرشان علم و ادب آموختم بویژه اساتید بزرگوار دکتر علی محمد حق شناس، دکتر محمد دبیرمقدم، دکتر علی افخمی، دکتر محمد مهدی واحدی، سرکار خانم دکتر کامبوزیا و بسیار بزرگانی که مجال ذکر نامشان نیست لیکن همیشه وامدارشان هستم

-استاد صاحب نام زبانشناسی شناختی و از بنیانگذاران این رویکرد، پروفیسور درک گررتز (Dirk Geeraerts) که در طول مدت فرصت مطالعاتی در دانشگاه لون (Leuven) بلژیک، راهنمایی اینجانب را بر عهده گرفتند و دانش عمیق و گسترده خود از زبانشناسی شناختی را بی دریغ و بی هیچ چشم داشتی در اختیارم گذاشتند، و نیز گروه کاری ایشان که فضایی گرم و دوستانه برایم فراهم آوردند، نیز دیگر استاد برجسته دانشگاه لون، پروفیسور هوبرت کایکنز (Hubert Cuyckens) که از صحبتها و نوشته های ایشان نیز بسیار آموختم

-پروفیسور جان تیلور (John Taylor)، یکی دیگر از بنیانگذاران زبانشناسی شناختی که این فرصت گرانبها را داشتم که مدت زمانی هر چند کوتاه در کلاس درسشان باشم

-کارشناس محترم گروه زبانشناسی دانشگاه سرکار خانم کاوه

-دوستان عزیزم به ویژه خانمها عامری، نجفیان، علوی، بهرامی، باقری، پرتو، موسوی، نادى، ندافان، نوری، جالوسیان، جوادپور و ...

-و بالاخره خانواده عزیزم که همواره آرام جان من و پشتیبانم بوده اند،

به جد سپاسگزارم. بی شک بدون یاری و همراهی این عزیزان، نگارش این رساله بس دشوارتر می شد. ناگفته

پیداست که هر لغزشی از آن این نگارنده است و وی قدردان کسانی است که این خطاها را به او گوشزد نمایند.

چکیده

این رساله به بررسی معناشناختی حروف اضافه زبان فارسی در چارچوب شناختی می پردازد. در چارچوب معناشناسی شناختی پژوهشهای متعددی در خصوص قاعده مند بودن کاربرد حروف اضافه مکانی انجام شده است. معنای حروف اضافه مکانی را می توان براساس رابطه شکل و زمینه درک کرد. در زبانهای مختلف پژوهشهای متفاوتی در خصوص آن دسته از ویژگیهای شکل و زمینه که انتخاب حرف اضافه مناسب را مقدر می سازند انجام شده است اما این مهم تا پیش از این رساله در زبان فارسی صورت نگرفته بود.

حروف اضافه زبان فارسی، مجموعه بسته ای از واژگان هستند که دارای معانی متعدد و کاربردهای فراوان هستند. به عنوان نمونه، لغت نامه دهخدا بیش از دو و نیم صفحه را به معانی حرف اضافه "در" و بیش از چهار و نیم صفحه را به معانی "از" اختصاص داده است. همچنین کاربرد حروف اضافه مکانی زبان فارسی آنچنان گسترده است که بر طبق پیکره *pldb*، دومین، سومین و چهارمین واژه های پربسامد زبان فارسی همگی حروف اضافه مکانی هستند، به ترتیب در، به و از؛ که تنها حرف ربط و بر آنها پیشی گرفته است. مطالعات پیشین که در زبان فارسی روی حروف اضافه انجام شده اند منابع خوبی برای اطلاعات توصیفی و گاه تاریخی می باشند اما مطالعات مزبور در مورد ارتباط بین معانی مختلف و انگیختگی معانی چیزی نمی گویند. این مطالعات غالباً فهرستی طولانی از کاربردهای مختلف ارائه می دهند به گونه ای که معانی حروف اضافه را کاملاً دلخواهی به تصویر می کشند. اما فرضیه اساسی این رساله آن است که میان معانی مختلف هر حرف اضافه ارتباطی منسجم وجود دارد، ارتباطی که به لحاظ شناختی انگیخته است.

در این رساله با بررسی و تحلیل حروف اضافه مکانی زبان فارسی که از پایگاه داده های زبان فارسی (*pldb*) استخراج شد نشان دادیم که برخلاف آنچه در دستور سنتی آمده کاربرد حروف اضافه بسیار ساختمانمند است و معنای مکانی حروف اضافه که آن را معنای نوع نخست در نظر می گیریم به کمک سازوکارهای شناختی به ویژه استعاره و مجاز به معانی دیگر آن مربوط می شود. این فرایند باعث بسط معنای حروف اضافه مکانی در زبان می شود و به این ترتیب شبکه گسترده معنایی حروف اضافه زبان فارسی شکل می گیرد؛ شبکه ای مبتنی بر نوع نخست که رابطه میان اعضایش از طریق شباهتهای خانوادگی تبیین می شود. نتایج حاصل از این رساله همچنین نشان می دهد که معانی حروف اضافه را می توان مرکب از عوامل مکانی به علاوه عوامل نقشی دانست که عامل نقشی خود به تبع پیکره بندی مکانی و نوع رابطه شکل با زمینه ایجاد می شود.

واژگان کلیدی: حروف اضافه مکانی، معناشناسی شناختی، مقوله بندی، طرحواره تصویری، استعاره، مجاز،

فهرست مطالب

فصل اول: مقدمه و کلیات طرح پژوهش

۱-۱- مقدمه	۲
۱-۲- طرح مسئله	۴
۱-۳- پرسشهای تحقیق	۵
۱-۴- فرضیات	۵
۱-۵- ضرورت انجام تحقیق	۶
۱-۶- هدف از انجام تحقیق	۷
۱-۷- کاربردهای پژوهش	۷
۱-۸- روش پژوهش	۸

فصل دوم: مروری بر مطالعات انجام شده

۱-۲- مقدمه	۱۰
۲-۲- مطالعات انجام شده در زبانهای دیگر	
۲-۲-۱- لیکاف و بروگمان: مطالعه over (۱۹۸۱)	۱۲
۲-۲-۲- رنه دیرون: تقسیم فضای فیزیکی	۱۴
۲-۲-۳- گررتز (۱۹۹۶): مطالعه ساختار معنایی over	۱۶
۲-۲-۴- بوئرز و دمچلیز (۱۹۹۸): رویکرد معناشناسی	۱۷
۲-۲-۵- گرود و دیگران (۱۹۹۱)	۱۹
۲-۲-۶- کوونتری و دیگران (۲۰۰۱)	۲۲
۲-۲-۷- بیرگیتا میکس (۲۰۰۱) و	۲۴
۲-۲-۸- تایلر و اوانز (۲۰۰۱): بررسی شبکه چندمعنایی	۲۵
۲-۲-۹- بیتل و دیگران (۲۰۰۲)	۲۶
۲-۲-۱۰- فیست و گنتتر (۲۰۰۳)	۳۳
۲-۲-۱۱- لوینسون و میرا (۲۰۰۳)	۳۴
۲-۲-۱۲- تایلر و اوانز: معناشناسی حروف اضافه	۳۵
۲-۲-۱۳- اوانز و تایلر: به کارگیری زبانشناسی شناختی	۳۶
۲-۳-۳- مطالعات انجام شده در زبان فارسی	۴۰
۲-۳-۱- مطالعات انجام شده در چارچوب زبانشناسی شناختی	
۲-۳-۱-۱- تاج (۱۳۸۰)	۴۱

۴۱	۲-۱-۳-۲ مشعشی (۱۳۸۰)
۴۱	۳-۱-۳-۲ یوسفی راد (۱۳۸۲)
۴۲	۴-۱-۳-۲ امینی (۱۳۸۳)
۴۳	۵-۱-۳-۲ گلفام (۱۳۸۳)
۴۳	۶-۱-۳-۲ غفاری (۱۳۸۴)
۴۴	۷-۱-۳-۲ بهرامی (۱۳۸۴)
۴۴	۸-۱-۳-۲ آریان فر (۱۳۸۵)
		۲-۳-۲ مطالعات انجام شده بر روی حروف اضافه
۴۴	۱-۲-۳-۲ مقدمه
۴۵	۲-۲-۳-۲ دهخدا (۱۳۷۷)
۴۶	۳-۲-۳-۲ صادقی (۱۳۴۹)
۴۶	۴-۲-۳-۲ همایونفرخ (۱۳۶۴)
۴۸	۵-۲-۳-۲ خطیب رهبر (۱۳۶۷)
۴۸	۶-۲-۳-۲ نائل خانلری (۱۳۷۷)
۵۰	۷-۲-۳-۲ انوری-گیوی (۱۳۶۸)
۵۱	۸-۲-۳-۲ ابوالقاسمی: نگاهی تاریخی (۱۳۷۷)
۵۱	۹-۲-۳-۲ سامویلیویچ، پی سیکوف (۱۳۸۰)
۵۲	۱۰-۲-۳-۲ ماهوتیان (۱۳۷۸)
۵۳	۱۱-۲-۳-۲ نظر دستورنویسان ایرانی در مورد تعداد.....
۵۵	۱۲-۲-۳-۲ کردی (۱۳۷۴-۷۵)
۵۶	۱۳-۲-۳-۲ ابوالحسنی چیمه (۱۳۸۱)
۵۷	۱۴-۲-۳-۲ گلفام و یوسفی راد (۱۳۸۵)

فصل سوم: مبانی نظری، معرفی مبانی زبانشناسی شناختی با تاکید بر معناشناسی شناختی

۵۹	۱-۳-۲ مقدمه
۶۰	۱-۱-۳-۲ زبانشناسی شناختی و ارتباط آن
۶۲	۲-۳-۲ معناشناسی شناختی از نگاه لیکاف (۱۹۸۷)
۶۹	۳-۳-۲ رونالد لانگاکر: دستور شناختی
۷۰	۱-۳-۳-۲ بنیان های دستور شناختی
۷۲	۲-۳-۳-۲ مفهوم، تصویر و نماد
۷۹	۳-۳-۳-۲ مقایسه دو رویکرد زایشی و شناختی از دید لانگاکر
		۴-۳-۲ جان تایلور
۸۲	۱-۴-۳-۲ بحث چندمعنایی
۹۱	۲-۴-۳-۲ ماهیت نوع نخست
۹۲	۳-۴-۳-۲ دستور شناختی تایلور

- ۱۰۰ ۳-۴-۱-۱- برخی ویژگی های کلی دستور شناختی
- ۱۰۳ ۳-۴-۲- ارزیابی تایلور از استعاره های مفهومی لیکاف
- ۳-۵-۳ زبانشناسی شناختی کرافت و کروز (۲۰۰۴)
- ۱۱۱ ۳-۵-۱- چندمعنایی
- ۱۱۱ ۳-۵-۲- نقد نظریه استعاره لیکاف
- ۱۱۴ ۳-۶- تالمی: به سوی معناشناسی شناختی
- ۱۱۷ ۳-۷- دیرون و ورسپور (۲۰۰۴)

فصل چهارم: تجزیه و تحلیل داده ها

- ۱۲۰ ۴-۱- مقدمه
- ۴-۲- کلیات
- ۱۲۱ ۴-۱-۲- تعریف معناشناختی حروف اضافه مکانی
- ۱۲۲ ۴-۲-۲- حروف اضافه ایستا و حروف اضافه پویا
- ۱۲۷ ۴-۳- روش انجام پژوهش
- ۴-۴- معناشناسی حروف اضافه فارسی در چارچوب شناختی
- ۱۳۲ ۴-۴-۱- حرف اضافه در
- ۱۳۳ ۴-۴-۱-۱- عدم کفایت تعریف مبتنی بر شرایط لازم و کافی
- ۱۳۵ ۴-۴-۱-۲- معانی در
- ۱۳۸ ۴-۴-۱-۳- همراهی/ عدم همراهی عامل نقشی و عامل هندسی
- ۱۴۰ ۴-۴-۱-۴- معنای نوع نخست در
- ۴-۴-۲- حرف اضافه/ز
- ۱۴۴ ۴-۴-۲-۱- رویکرد سنتی
- ۱۴۷ ۴-۴-۲-۲- حرف اضافه/ز، رویکرد معناشناسی شناختی
- ۱۴۹ ۴-۴-۲-۳- معنای نوع نخست/ز
- ۱۵۰ ۴-۴-۳- معناشناسی شناختی حرف اضافه به
- ۱۵۱ ۴-۴-۳-۱- معنای نوع نخست به
- ۱۵۲ ۴-۴-۳-۲- مسئله ارتباط بین معانی مختلف
- ۱۵۴ ۴-۴-۴- حرف اضافه تا
- ۱۵۶ ۴-۴-۵- حرف اضافه با
- ۱۶۰ ۴-۴-۶- حرف اضافه بر
- ۱۶۱ ۴-۴-۶-۱- فازی بودن معانی حاشیه ای حروف اضافه بر
- ۱۶۴ ۴-۴-۷- حرف اضافه برای
- ۱۶۵ ۴-۴-۸- نزد و نزدیک
- ۱۶۷ ۴-۴-۹- روی
- ۱۶۹ ۴-۴-۹-۱- روی/ بالای

- ۱۷۰ زیر/ پایین ۱۰-۴-۴
- ۱۷۱ واژه دور ۱۱-۴-۴
- ۱۷۳ دو واژه پیش و پس ۱۲-۴-۴
- ۱۷۷ تمییز ارتباط بین معانی مختلف واژه پیش ۱-۱۲-۴-۴
- ۱۸۰ پس ۲-۱۲-۴-۴
- ۱۸۱ جمع بندی ۵-۴

فصل پنجم: نتیجه

- ۱۸۳ نتیجه ۱-۵
- ۲-۵ پاسخ به پرسشهای پژوهش و بررسی فرضیات
- ۱۸۷ پرسشهای پژوهش ۱-۲-۵
- ۱۸۷ فرضیات پژوهش ۲-۲-۵
- ۱۸۸ پاسخ به پرسشهای پژوهش ۳-۲-۵
- ۱۸۹ کاربردهای پژوهش ۳-۵
- ۱۹۰ ارائه پیشنهاداتی برای مطالعات آینده ۴-۵

- ۱۹۲ فهرست منابع و مآخذ

پیوست ها

پیوست الف: واژه نامه

- ۲۰۸ واژه نامه فارسی به انگلیسی ۱
- ۲۱۳ واژه نامه انگلیسی به فارسی ۲
- ۲۱۸ فهرست اعلام ۳
- ۲۲۱ پیوست ب: داده ها
- ۲۶۷ چکیده انگلیسی

فهرست جدولها

- جدول ۱-۲- توصیف ۱۲ طرحواره تصویری برای بررسی میزان ارتباط هر یک با معنای آن ۳۰
- جدول ۲-۲- میانگین امتیاز هر یک از ۱۲ طرحواره تصویری پیشنهادی برای تجربه بدنی On ۳۱
- جدول ۱-۳- مشخصات تعریفی و توصیفی شکل و زمینه از دید تالمی ۱۱۶
- جدول ۱-۴- دلالت "در" در حوزه های مکان، زمان و امور انتزاعی ۱۳۸
- جدول ۲-۴- جدول پیشنهادی برای بسط معانی "در" ۱۴۳

فهرست شکلها

- شکل ۱-۲- طرحواره تصویری پیشنهادی لیکاف برای حرف اضافه over ۱۳
- شکل ۱-۳- نمایی های عبارت های گروه و دسته جمعی ۷۵
- شکل ۲-۳- ساختار هسته ای شبکه از دید لانگاکر ۹۰
- شکل ۱-۴- شبکه شباهتهای خانوادگی LM حرف اضافه "در" در کاربرد مکانی ۱۴۲
- شکل ۲-۴- مدل پیشنهادی برای شبکه معنایی حرف اضافه "از" ۱۴۹
- شکل ۳-۴- مدل پیشنهادی برای شبکه معنایی حرف اضافه "به" ۱۵۱
- شکل ۴-۴- مدل پیشنهادی برای شبکه معنایی حرف اضافه "تا" ۱۵۶
- شکل ۵-۴- مدل پیشنهادی برای شبکه معنایی حرف اضافه "با" ۱۵۹
- شکل ۶-۴- مدل پیشنهادی برای شبکه معنایی حرف اضافه "بر" ۱۶۳
- شکل ۷-۴- مدل پیشنهادی برای شبکه معنایی حرف اضافه "نزد" ۱۶۶
- شکل ۸-۴- مدل پیشنهادی برای شبکه معنایی واژه "پیش" ۱۷۷
- شکل ۹-۴- مدل پیشنهادی برای شبکه معنایی واژه "پس" ۱۸۰

فصل اول:

مقدمه و کلیات طرح پژوهش

۱-۱- مقدمه

در زیانشناسی تا پیش از رویکرد شناختی، همواره این نظر وجود داشته که نقش زبان، الگوبرداری از عناصر جهان خارج بر روی صورتهای زبانی است. بر طبق این نگاه، موقعیتهای جهان خارج را می توان به تعدادی عناصر تشکیل دهنده تقسیم کرد که هر یک از آنها با یک مقوله زبانی مطابقت برقرار می کنند، چیزها با اسامی ارتباط برقرار می کنند، اعمال و فرآیندها با افعال و غیره. به این ترتیب الگوبرداری از جهان خارج به زبان مشتمل می شود بر رمزگذاری یک به یک عناصر موقعیت به ساختارهای زبانی که تحت کنترل قواعد صوری دستور انجام می شود. شاید در نتیجه چنین نگاهی است که تا پیش از رویکرد شناختی، مطالعات معناشناختی ناچیزی روی حروف اضافه انجام گرفته است. به عبارت دیگر از آنجا که هیچ عنصری در جهان خارج یافت نمی شود که با این مقوله زبانی مطابقت برقرار کند، معناشناسی حروف اضافه همواره مغفول مانده است.

اما در رویکرد شناختی به زبان، وجود الگوبرداری مستقیم و یک به یک از جهان خارج به زبان زیر سوال می رود. زیانشناسان شناختی معتقدند که یک موقعیت واحد را می توان به صورتهای مختلف در زبان بیان کرد و طرق مختلف رمزگذاری یک موقعیت واحد متضمن مفهومی سازیهی متفاوت است. نقش

مفهوم سازی در زبان، زمانی هویدا می شود که در یک زبان واحد، عبارتهای مختلفی را که برای بیان یک رویداد واحد به کار می روند در نظر بگیریم و یا به مقایسه نحوه بازنمایی یک موقعیت واحد در دو زبان متفاوت بپردازیم.

حال، یکی از مفاهیم اساسی و محل بحث در معنی شناسی شناختی، مبحث حروف اضافه به ویژه حروف اضافه مکانی است، یعنی حروف اضافه ای که در معنای اول خود دلالت مکانی دارند. در چارچوب شناختی پژوهشهای متعددی در خصوص قاعده مند بودن کاربرد حروف اضافه مکانی انجام شده است. در این رویکرد، روابط مکانی که معانی اولیه حروف اضافه هستند به عنوان طرحواره تصویری در نظر گرفته می شوند. طرحواره های تصویری، ساختارهای شناختی پایه ای و ساده ای هستند که از تعاملات روزمره ما با جهان گرفته شده اند. معنای حروف اضافه مکانی را می توان براساس رابطه شکل و زمینه¹ درک کرد و در زبانهای مختلف پژوهشهای متفاوتی در خصوص آن دسته از ویژگیهای شکل و زمینه که انتخاب حرف اضافه مناسب را مقدور می سازند انجام شده است.

نکته حائز اهمیت این است که بسته به نوع مفهوم سازی و برجسته سازی ابعاد مختلف موقعیت، در بازنمایی یک موقعیت واحد می توان از حروف اضافه متفاوت استفاده کرد و نیز این که در زبانهای مختلف در شیوه بازنمایی زبانی یک صحنه واحد، یکدستی وجود ندارد. به گونه ای که اگر بتوان برای روابط مکانی، طیفی تصور کرد زبانهای مختلف در این طیف، برشهای متفاوتی ایجاد می کنند، پس حروف اضافه هر زبان دارای ویژگیهای خاص و منحصر به فردی هستند که باید تدقیق شوند و این مهم هنوز در زبان فارسی صورت نگرفته است.

¹ در این رساله، اصطلاحات شکل و TR را مترادف هم به کار می برم، همچنین اصطلاحات زمینه و LM را. تعریف دقیق این اصطلاحات تخصصی حوزه زبانشناختی شناختی را می توان در صفحه ۱۲۱ رساله دید.

در این تحقیق در پی آنیم که به بررسی معناشناختی حروف اضافه مکانی زبان فارسی بپردازیم. نگاه رساله نگاهی شناختی است و با توسل به مفاهیمی شناختی نظیر شکل، زمینه، طرحواره، حوزه و استعاره سعی در تبیین معانی مختلف حروف اضافه مکانی دارد. به این ترتیب که نخست معانی اولیه و اختصاصاً مکانی این حروف اضافه را مورد بررسی قرار خواهد داد و ویژگیهایی را که در انتخاب حروف اضافه مناسب دخیل اند، برخواهد شمرد. آنگاه به بررسی معانی بسط یافته این حروف اضافه خواهد پرداخت. فرضیه اساسی این رساله آن است که میان معانی مختلف هر حرف اضافه، ارتباطی منسجم و نظام مند وجود دارد، ارتباطی که به لحاظ شناختی، انگیزه است.

۱-۲- طرح مساله

یکی از دستاوردهای مهم زبانشناسی شناختی، مطالعه آن دسته از پدیده هایی است که در رویکردهای دیگر مانند رویکرد زایشی چامسکیایی نادیده انگاشته شده بودند و یا به حاشیه رانده شده بودند همچون تبیین معنایی حروف اضافه.

در واقع زبانشناسی ساختاری و زایشی چیز زیادی در مورد حروف اضافه به ما نمی گویند و حداکثر مفاهیم کانونی حروف اضافه را که در موردشان اتفاق نظر وجود دارد بر می شمردند و پیچیدگی های فراوان حروف اضافه را نادیده می گیرند. لیکن حروف اضافه در رویکرد شناختی با مدد از مفاهیم طرحواره تصویری، انطباق، شکل، زمینه و حوزه تبیین دقیقتری می یابند. به اعتقاد لی (۲۰۰۱: ۱۸): "یکی از اولین و مهمترین دستاوردهای شناختی ما از آغاز تولد، فهم اشیاء و نحوه ارتباط بین آنها در مکان و فضای فیزیکی است. نوع مفهومی که توسط واژگانی چون روی، زیر، توی، بیرون و غیره بیان می شوند، مفهومی اولیه ای هستند که ما مدلهای ذهنی مان از جهان خارج را بر روی آنها بنا می کنیم. نوزادان وقت زیادی را صرف بازی با اشیاء، پرت کردن، کشیدن و هل دادن آنها و یا گذاشتن آنها رو یا توی هم می

کنند و گویی پیش از آنکه واژگان مربوط به این روابط را بیاموزند، خود این رابطه ها به لحاظ مفهومی کاملاً برایشان روشن می شود."

به دلیل اهمیت شناختی حوزه مکان، حروف اضافه مکانی از طریق بسط معنایی برای دلالت به زمان، حالات و حوزه های شناختی دیگر هم به کار می روند و از این رو منبع مهمی در مطالعه ارتباط بین زبان و شناخت محسوب می شوند.

۱-۳- پرسشهای تحقیق

پرسشهای این تحقیق به قرار زیر است:

۱. آن دسته از ویژگیهای شکل و زمینه که انتخاب یک حرف اضافه خاص در زبان فارسی را مجاز می سازند، کدامند؟
۲. معانی بسط یافته هر حرف اضافه چگونه به معنای مکانی اولیه آن مربوط می شوند؟
۳. چه عوامل و روابط نقشی در انتخاب حرف اضافه مناسب و نیز بسط معنایی حرف اضافه دخیلند؟
۴. کدام ویژگیهای معناشناسی شناختی ما را در نزدیک شدن به کفایت تبیینی در بیان واقعیات مربوط به معناشناسی حروف اضافه زبان فارسی کمک می کنند؟

۱-۴- فرضیات

۱. ویژگی هایی چون بعد، تماس و شمول در انتخاب حرف اضافه مناسب دخیلند ولی به عنوان نمونه، اندازه، ویژگی تاثیرگذاری نیست.
۲. معانی بسط یافته هر حرف اضافه به صورت نظام مند و از طریق بسط استعاری به معنای مکانی اولیه مرتبط می شوند.